

Іван Фічора,

кандидат педагогічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м.Івано-Франківськ)

Ivan Fichora,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Professor, Honoured Worker of Education of Ukraine,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

НАРОДНЕ ОБРАЗОТВОРЧЕ ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

FOLK ART AS MEANS OF THE AESTHETIC UPBRINGING AND DEVELOPMENT OF PRIMARY PUPILS OF THE MOUNTANIOUS SCHOOLS

У статті висвітлюється актуальне питання використання народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в навчальному процесі і в позакласній роботі, що сприяє, як показала практика, естетичному вихованню і розвитку молодших школярів.

Ключові слова: естетичне виховання, мистецтво, образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, орнамент.

In the article actual issue of the folk applied art use in the educational process and out-of-class activities is illustrated. It facilitates, as practice shows, the aesthetic upbringing and development of primary pupils.

Key words: aesthetic education, arts, fine arts, arts and crafts, ornament.

В статье освещается актуальный вопрос использования народного изобразительного и декоративно-прикладного искусства в учебном процессе и во внеклассной работе, что способствует, как показала практика, эстетическому воспитанию и развитию младших школьников.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, искусство, изобразительное искусство, декоративно-прикладное искусство, орнамент.

Постановка проблеми. Реалізація завдань національного виховання вимагає глибокого наукового аналізу змісту і форм усієї виховної роботи, яка проводиться на сучасному етапі. Це й закономірно, адже в національно свідомих, всебічно розвинутих українських дітях — наша надія, майбутнє нації та самостійної Української держави.

У системі національного виховання, як показали експериментальні дослідження і досвід роботи навчальних закладів Карпатського регіону, важливу роль відіграє народне мистецтво, яке сприяє розвитку у молоді почуття прекрасного, а відтак і формує у неї високі моральні якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення у межах зазначеної теми мають праці Ю. Борєва, Є. Бондаревської, А. Бурова, А. Веремієва, М. Кагана, А. Павловського, Є. Торшилової, В. Шестакова, Є. Яковлева та інших, де розглядаються філософські аспекти формування особистості, теоретичні проблеми, які виступають в якості наукових підстав вивчення природи смаку, а також методологічні аспекти наукового аналізу естетичної свідомості та її складових. Проблема естетичної свідомості та її розвитку в педагогічному аспекті присвячено науковій праці А. Бурова, М. Кагана, Н. Кіященко, Л. Когана, Н. Лейзерова, А. Молчанової та інших авторів. Психологічний аспект проблеми естетичного розвитку особистості у своїх дослідженнях розглядали такі психологи, як Л. Виготський, А. Ковальов, І. Кон, А. Леонтєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, П. Якобсон. Проблеми естетичного ставлення підростаючого покоління до дійсності, мистецтва, внутрішнього світу особистості розкрито Б. Астафєвим, А. Бакушинським, Д. Кабалецьким, Є. Коротєвою, А. Малюковим, Н. Фоміною та ін. Дослідження вітчизняними і зарубіжними вченими різних аспектів естетичного виховання певною мірою збагатили педагогічну науку і практику як важливим емпіричним матеріалом, так і теоретичними висновками.

Метою статті є виявити вплив народного образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва на розвиток і естетичне виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Учені-педагоги, досліджуючи проблему естетичного виховання, зазначають, що народне образотворче і декоративно-прикладне мистецтво є важливим та впливовим чинником розвитку учнів різних вікових груп, оскільки образна конкретність і емоційна виразність виробів народних майстрів є

зрозумілою дітям дошкільного та молодшого шкільного віку. Учня середніх класів етнохудожні цінності передають досвід, необхідний для розвитку уяви, фантазії, окремих способів декоративно-прикладної діяльності у сфері розпису, вишивки, витинанки, різьблення по дереву, кераміки. В юнацькому віці народне образотворче мистецтво впливає на розвиток художніх узагальнень, виявлення філософської заглибленості при осмисленні естетичних явищ.

Ми вважаємо, що проблема впливу народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва як важливого засобу естетичного виховання і розвитку молодших школярів вимагає глибокого дослідження з урахуванням регіональних особливостей, оскільки результати експериментальних досліджень показали, що формування у молоді правильного розуміння законів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва ефективніше відбувається тоді, коли процес навчання опирається на міцний ґрунт народних художніх традицій, а Івано-Франківщина - саме той етнографічний регіон, де залягає потужний пласт народного мистецтва.

Естетичне виховання обумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами. До об'єктивних відносяться середовище й умови, в яких проходить формування естетичних уявлень особистості, до суб'єктивних - естетичний рівень розвитку учнів, їх нахили та інтереси.

Естетичний смак формується разом із становленням особистості. До завершення навчання в неповній середній школі в учнів уже склався певний естетичний смак, але він ще нестійкий. У процесі естетичного виховання ми поставили перед собою завдання визначити ступінь підготовки, а також особливості формування особистості молодшого школяра.

Завдання експериментального дослідження на першому етапі полягало в тому, щоб визначити обсяг і рівень естетичного розвитку та специфічні особливості естетичного виховання учнів.

Вивчення рівня естетичного розвитку учнів проводилось на базі навчальних закладів Прикарпаття з поглибленим вивченням образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва: Івано-Франківська загальноосвітня школа № 10, Надвірнянська загальноосвітня школа № 1, Яворівська загальноосвітня школа Косівського району, Ворохтянська загальноосвітня школа.

Експериментальні дослідження проводилися поетапно:

- I. Вивчення середовища, в якому навчались і виховувались учні, їх загальноосвітнього та загальнокультурного рівнів.
- II. Встановлення специфічних можливостей народних художніх про-мислів Прикарпаття і їх впливу на характер естетичного сприйняття.
- III. Виявлення своєрідності естетичного смаку учнів.
- IV. Визначення обсягу і рівня художньо-естетичного інформування учнів.

У відповідності до основних етапів дослідження нами були розроблені критерії естетично вихованої особистості учнів:

1. Інтерес учнів до всіх видів мистецтва.
2. Характер естетичних оцінюючих уявлень.
3. Розвиненість естетичного смаку.
4. Естетичне ставлення до дійсності.
5. Елементи творчого ставлення до трудової діяльності.

На їх основі визначені такі показники:

1. Знання літератури й мистецтва - показник рівня естетичної освіченості.
2. Потреба в інформації про мистецтво і найбільш видатних його діячів - ступінь естетичного розвитку.
3. Розуміння і здатність сприймати творчість народних умільців Прикарпаття, а також культуру і народну творчість інших народів - показник рівня естетичної культури особистості.
4. Наявність естетичного ідеалу.
5. Елементи творчого вияву особистості.

Практика підтвердила, що естетичному вихованню і розвитку особистості молодшого школяра сприяють такі чинники:

1. Естетичне виховання в колективі, яке сприяє формуванню естетичних аспектів в основній трудовій діяльності індивіда.
2. Естетичне виховання під впливом оточуючого речово-предметного середовища.
3. Естетичне виховання через вплив творів мистецтва.
4. Естетичне виховання в ході занять художньою самодіяльністю.
5. Теоретичне естетичне виховання.

Одним із найважливіших джерел естетичного виховання і розвитку молодших школярів є мистецтво. Воно будить творчі сили учнів, робить доступним процес художньої творчості. Мистецтво, подібно до мови, є засобом спілкування людей, подібно до науки - засобом пізнання дійсності, подібно до педагогіки й моралі - засобом виховання, прищеплення знань і норм поведінки в суспільстві.

Особливість мистецтва в тому, що ідея втілюється в такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву людини, викликає особливі переживання, які називають естетичними. А звідси необхідність розвивати емоційний світ школяра.

Діти мислять конкретно. Зорові образи, що виникають у них при сприйманні, наприклад, творів живопису, легко запам'ятовуються і залишаються в пам'яті на довгі роки. Ці образи збуджують певні емоції і роблять сприймання життя конкретнішим. Діти люблять усе барвисте, яскраве (квіти, картини, іграшки). Колір у живописі - це те саме, що звук у музиці. Недарма художники говорять про особливе «звучання» кольору. І.Ю. Репін говорив, що «... форма - тіло живопису, малюнок - нерви, а фарби - його кров».

Тому завдання педагога полягає в тому, щоб навчити учнів глибоко розуміти ідейно-художнє багатство картини: адже в образотворчому мистецтві головне не в кількості бачення художніх творів, а в їх розумінні, в умінні дивитися і «читати» картину, тому дуже важливо під час аналізу творів образотворчого мистецтва дотримуватись певної послідовності, системи.

На наш погляд, найбільш прийнятною може бути, приміром, така послідовність аналізу картин живопису:

1. Спочатку визначається тема та сюжетна основа картини, тобто те, що приваблює увагу при першому ознайомленні.

2. Визначається жанр картини, зображені на ній події чи картини побуту, портретна фігура чи історичний індивідуальний портрет, пейзаж чи натюрморт тощо.

3. Відшукується тематичний вузол картини: що найбільше привертає увагу, які саме постаті є головними, центральними, в яких зв'язках з ними інші фігури, які зв'язки між посталями першого (переднього) плану із тим, що знаходиться далі, в глибині.

4. З'ясовується, які деталі портретів є найбільш колоритними, що художник особливо хотів підкреслити (поза, вираз обличчя), статичність чи динаміку зафіксованого положення тіла, положення рук тощо.

5. Соціальна та історична основа картини.

6. Останнім етапом аналізу картини є вивчення її художніх засобів та деталей, якими користується митець. Художні засоби розглядаються в єдності з ідейно-тематичним задумом і сюжетною основою.

Важливу роль в естетичному вихованні і розвитку молодших школярів відіграє народне мистецтво Прикарпаття (вишивання, різьба по дереву, кераміка, випалювання, інкрустація, ткацтво, килимарство та інше).

Досвід роботи педагогічного колективу Яворівської загальноосвітньої середньої школи I-III ступенів Косівського району (директор - кандидат педагогічних наук, Народний учитель України П.В. Лосюк) показав, що заняття учнів народною творчістю сприяють не тільки естетичному вихованню і розвитку учнів, але й моральному.

«То не гуцуля, що не грає», - вчать на Гуцульщині.

Майстерність рук народних умільців, їх творча фантазія, втілена в дивовижної краси килимах, художніх розписах, різьбі по дереву, інтарсії, інкрустації, вишивках, радують око, стимулюють художнє й естетичне мислення учнів.

Важливу роль у розвитку творчої фантазії дітей, розробці нових колористичних узорів відіграє ознайомлення учнів з орнаментами - цим найдавнішим виявом художньої творчості.

Орнамент (з лат. оздоба) - декоративний мотив, окремий або такий, що повторюється регулярно в заданому режимі.

Однак найповніше і найглибше визначення орнаменту, з нашої точки зору, дано доктором мистецтвознавства, професором М. Станкевичем: «Орнамент - це ритмічно впорядкована візуально-декоративна структура мотивів, у якій прихована єдність і боротьба антитез; застосовується у мистецтві як засіб синтезу й пластичної виразності».

Дослідники народного мистецтва (Є. Антонович, П. Лосюк, В. Шпільчак, В. Корпанюк, Б. Тимків, Ю. Юсипчук, Б. Бойчук та інші) вважають, що народна художня творчість є особливим типом естетичного освоєння дійсності, має широкі можливості художньо-образного відображення навколишнього середовища, впливу на почуття, смакові уподобання, ціннісні орієнтації та морально-естетичні ідеали особистості. Ними виділені аспекти народної художньої творчості, які набувають особливого значення в освітньо-виховному процесі. До них віднесені естетико-виховні можливості засобів виразності, змісту і функцій народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Канонічність художньо-образного відтворення дійсності, синтетичність образної структури, подібність до зразка є тими засобами виразності народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, що впливають на естетичні почуття.

Велике значення в естетичному вихованні і розвитку учнів належить народним художнім промислам. Сучасні художні народні промисли Прикарпаття є такі: різьба по дереву; художнє випалювання; інтарсія; інкрустація; кераміка; килимарство; художнє ткацтво; художнє вишивка; художня обробка металу; художні вироби із шкіри.

Велике значення в естетичному вихованні і розвитку учнів, як показала практика, належить вивченню творчості окремих майстрів народної творчості, а також ознайомленню зі зразками традиційного селянського побуту на Гуцульщині під час проведення екскурсій.

Ось, наприклад, завдання для учнів під час проведення екскурсій:

Перше завдання:

- коротко описати і замалювати окремі зразки предметів традиційного селянського побуту, прикрашених різьбою (рахви, кухлі, граблі, коси, сільнички, тарілки, сідла та інше);

- ознайомитися з творчістю заслужених майстрів народної творчості України – братів Ю. і С. Корпанюків (с. Яворів Косівського району).

Друге завдання:

- вивчити кольорову орнаментику, інкрустацію бісером і цінними породами деревини;
- ознайомитись із творчістю Я. Тонюка (точіння, прикраси виробів дрібно-візерунчатими поясами орнаментики і кільцями-дармовісами).

Третє завдання:

- ознайомитися з прикладами традиційної сільської дерев'яної забудови, з'ясувати її архітектурні особливості, що виявились у будівництві туристичної бази «Гуцульщина»;
- встановити творчі контакти з учнями сільських шкіл Косівського району.

Як показує практика, такі екскурсії сприяють більш глибокому розумінню народних традицій художніх промислів, розвитку композиційного мислення в учнів, налагодженню безпосередніх контактів зі школами в напрямі вивчення, збереження та розвитку традиційної культурної декоративно-прикладної спадщини рідного краю.

В результаті такого систематичного цілеспрямованого використання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в естетичному вихованні і розвитку молодших школярів учні здобули певні знання в оцінці художніх виробів. Художні вироби учнів аналізували за такими об'єктивними показниками:

- художня виразність виробу (декоративна, пластична, кольорова і композиційна);
- ступінь оволодіння принципами створення художніх виробів, які виражаються у відповідності форми і пропорцій предмета в цілому його призначенню і матеріалу, в єдності художньої форми і практичного призначення, тобто естетичного і утилітарного;
- техніка різьби, інтарсії, інкрустації, маркетрі;
- якість столярної роботи;
- рівень художньо-естетичного завершення виробу (краса силуету, витонченість ліній, якість обробки матеріалу, орнаментальні прикраси).

Художні вироби учнів оцінювались за три бальною шкалою:

- а) художня виразність: 1 — слабо виражена; 2 — помірно виражена; 3 — яскраво виражена;
- б) ступінь оволодіння принципами створення художніх виробів: 1 — низка; 2 — середня; 3 — висока;
- в) техніка різьби, інтарсії, маркетрі: 1 — низька; 2 — середня; 3 — висока;
- г) якість столярної роботи: 1 — низька; 2 — середня; 3 — висока;
- д) рівень художньо-естетичної досконалості виробу: 1 — низький; 2 — середній; 3 — високий.

Важлива роль в естетичному вихованні й розвитку молодших школярів належить художнім музеям, створеним у навчальних закладах. Прилучити учнів до скарбів народної творчості - першорядне завдання педагогічних колективів. Передовий педагогічний досвід учителів Косівського, Коломийського, Надвірнянського районів показує, що ознайомлення учнів із творчістю народних майстрів сприяє розвиткові творчого мислення, спонукає до пошуків нових орнаментальних форм, композиційних рішень.

Пошукова робота учнів під керівництвом учителів часто приводить до створення музеїв образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, особливості яких полягає в тому, що їх експозиції, використовуються відповідно до навчально-виховних завдань навчальних закладів.

Висновки. Отже, в умовах оновлення змісту освіти в українській національній школі, розбудови української національної культури, спроби надати національній освіті загальноєвропейського характеру і входження її в цивілізоване світове співтовариство виключно важливого значення набуває використання естетико-виховних можливостей народного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, глибокий духовний зміст та поліфункціональність якого покликані передавати естетичний досвід попередніх поколінь, формувати в учнів здатність сприймати, оцінювати та примножувати культурні традиції українського народу, сприяти вдосконаленню естетичного виховання і розвитку учнівської молоді.

1. Станкевич М. Є. Візерунок чи орнамент : термінологічний, онтологічний погляди і не тільки / М. Є. Станкевич // Мистецтвознавство. – Львів, 2004. – № 3. – С. 15-26.
2. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. – Львів, 1992. – 271 с.
3. Антонович Є. А. Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Є. А. Антонович. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.
4. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М., 1968. – 567 с.
5. Лосюк П. В. Декоративно-прикладне мистецтво в школі / П. В. Лосюк. – К., 1979. – 55 с.
6. Соломченко О. Г. Сучасні художні промисли Прикарпаття / О. Г. Соломченко. – К., 1975. – 31 с.
7. Фічора І. В. Виховання на народних традиціях / І. В. Фічора // Мистецтво та освіта. – К., 2004. – № 1. – С. 62-63.